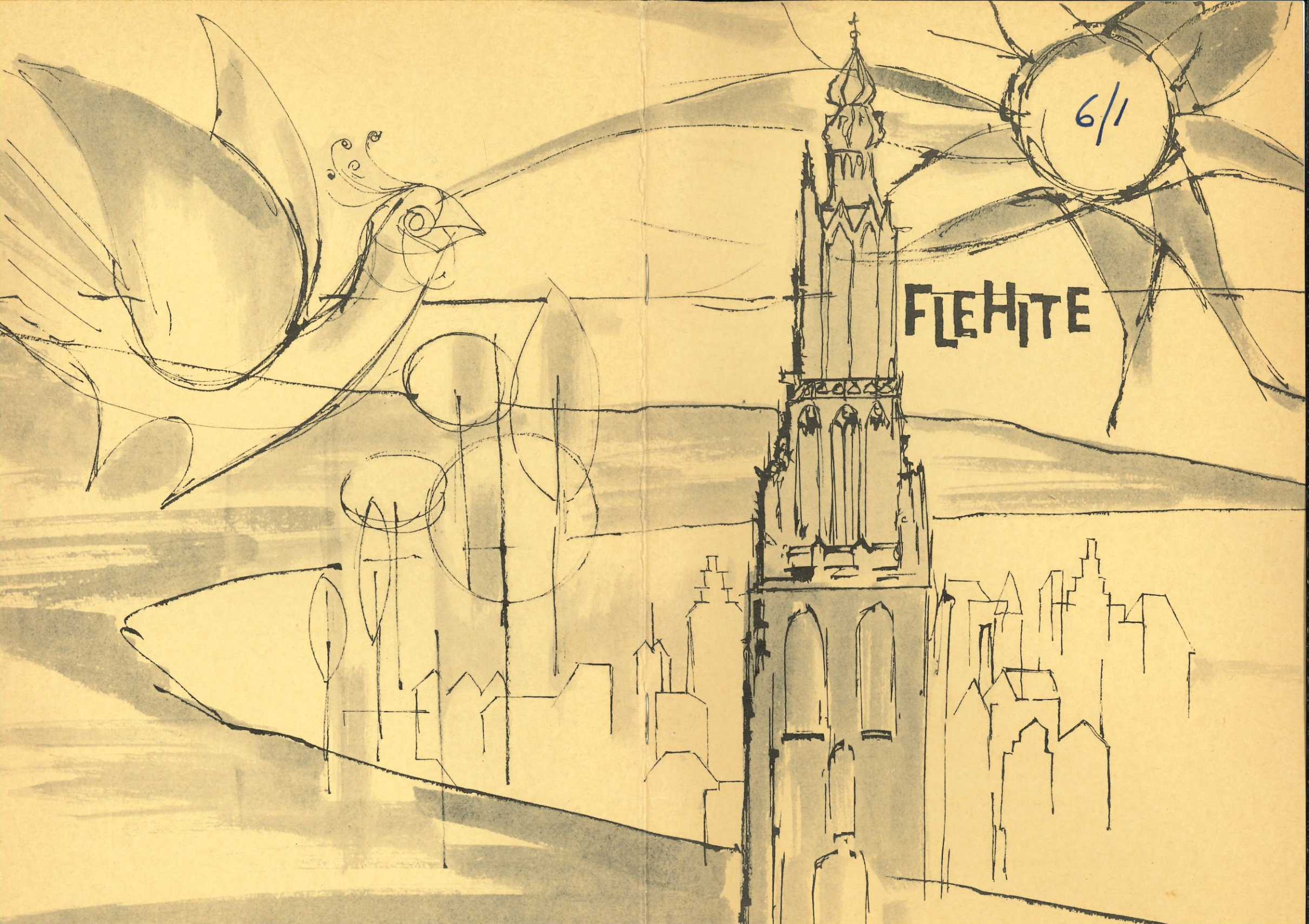

6/1

FLEHITE

FLEHITE

TIJDSCHRIFT VOOR VERLEDEN
EN HEDEN VAN OOST-UTRECHT

februari 1974 – VI, 1

Redactie: Dr. W.J. de Boone
Drs. J.A. Brongers
Dr. J. Hovy
J.H.P. Kemperink
Redactieadres: Leusderweg 255 Amers-
foort.

Aan dit adres artikelen en boeken ter recensie.

Administratieadres: J. v. Oldenbarneveltlaan 7.
Amersfoort.

Aan dit adres abonnementen en advertenties.

Inhoud:

Mr. J.W.C. van Campen, De Amersfoortse boekverkoper en erfhuismeester Joost Plasschaert	1
F.E. Simon-Forster en Drs. J.A. Brongers, De oudste stadplattegronden van Amers- foort	8
Boekbespreking	14
Kroniek	15

Omslag: J. de Valk
Druk: Drukkerij Elinkwijk, Utrecht

Abonnementen f 10,- per jaargang van
4 nummers. Giro nr. 43 76 83 t.n.v. Ad-
ministrator Flehite te Amersfoort.

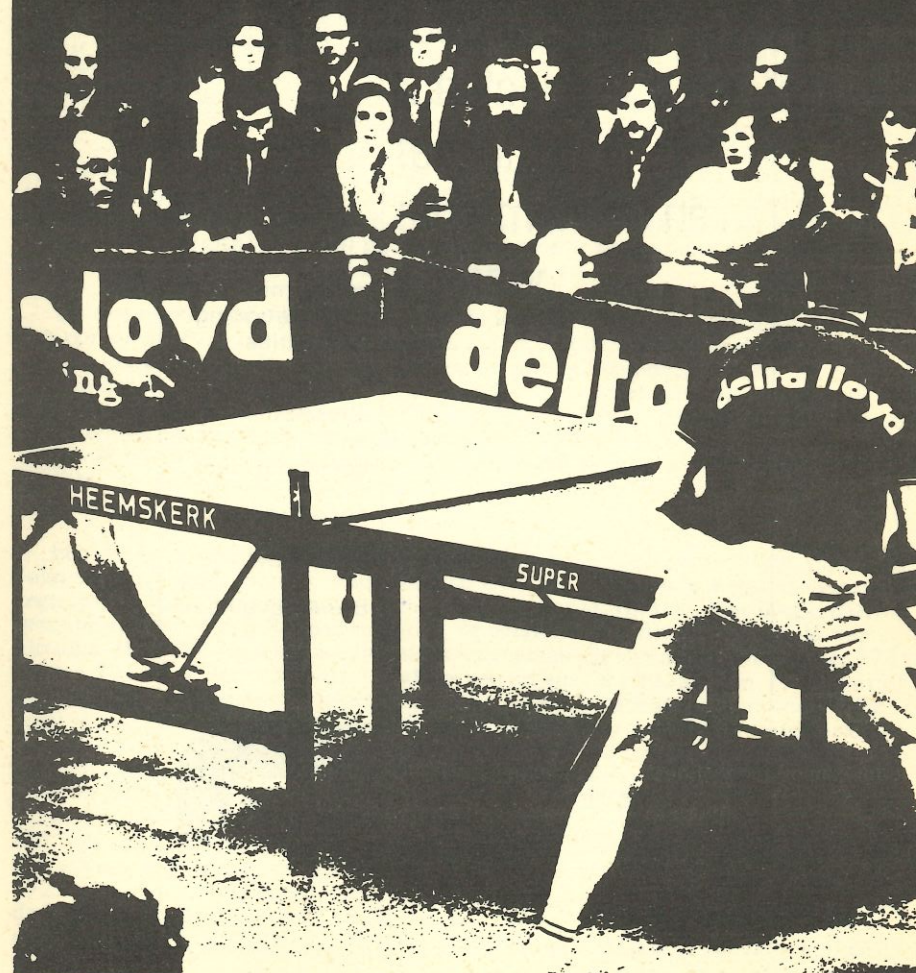
Aan onze abonne's

*Zoals we al in het eerste num-
mer van de laatste serie hebben
vermeld, zien we ons genood-
zaakt de abonnementsprijs met
ingang van dit nummer te verho-
gen tot f 10,- per jaargang van
4 nummers. Zonder deze verho-
ging zal het, gezien de verho-
ging van druk- en portokosten
voor ons uitermate moeilijk wor-
den de uitgave voort te zetten.*

*We hopen dat U hiervoor begrip
kunt opbrengen. Wij menen dat
de kwaliteit van het tijdschrift
zo is, dat het betreurenswaardig
zou zijn als het om financiële
redenen zou moeten verdwijnen.
Kunt U geen propagandist voor
ons zijn en ons een nieuwe abon-
né aan te brengen? En liefst
nog meer!*

*Dat zou ons de mogelijkheid
bieden het tijdschrift in omvang
en uitvoering te verbeteren.
Er zouden zij die zo attent wa-
ren het abonnementsgeld voor
deze jaargang al over te maken
en f 6,50 gireerden, hier alsnog
f 3,50 aan willen toevoegen?*

delta-lloyd een begrip in sport en verzekeringen

Bronswerk-
Amersfoort
voor
een leefbaar
klimaat
en economische
warmte

verwarmings- en
airconditioning-
installaties

verwarmings-,
airconditioning-
en
koelapparatuur
apparatenbouw

ketelbouw

Brandbeveiliging

BRONSWERK-AMERSFOORT

Postbus 28, tel (03490) 1 28 14, Amersfoort

DE AMERSFOORTSE BOEKVERKOPER EN ERFHUISMEESTER JOOST
PLASSCHAERT

Mr. J.W.C. van Campen

De eerlijkste vorm van plagiaat bestaat in het onveranderd uitgeven van anderen werk onder eigen naam. Een voorbeeld daarvan leverde de "Oude Utrechtse Almanack", na de nieuwen stijl, op 't schrickeljaar ons Heren 1740", uitgegeven te Utrecht bij Willem Jan Reers, ordinaris 's Lands Drucker, bij de Viebrug. Onder de meer dan dertig toevoegsels — merendeel geestloos mengelwerk met afzonderlijke titelblaadjes en gefingeerde uitgeversadressen — die het boekje (9 x 7 cm) haast even dik als breed maken, komt als een der laatste voor: "Historien ofte Gedenckwaardige Geschiedenissen der Stad Amersfoort, beginnende met den Jare 975 tot den jare 1723". Volgt: een houtsnee-tje (gezicht op Amersfoort) en de mededeling "Gedruct na de cotype van Amersfoort / voor de Liefhebber".

Op de achterzijde van dit titelblaadje begint zonder enig opschrift Vondels gedicht:

Schoon Utrecht eertijds praelde op 's Bisschops staf en myter
En stoel en hoogen Dom, noch wil ik AMISFORT

Van Grooter waert benijt, verheffen op mijn cyter,

Als rechte hant van 't Sticht, in zegen noit verkort. enz.

Het is het bekende "De Nachtegaal van Amisfort", waarbij "nachttegaal" als lofzang verstaan moet worden. Het gedicht is waarschijnlijk gemaakt als bijschrift bij een gravure van Amersfoort van 1657 door Steven van Lamsweerde¹⁾ en in hetzelfde jaar te Amsterdam bij Jacob Straetman uitgegeven. Aan het einde van het gedicht staat — in genoemde almanak — echter niet Vondels naam vermeld, maar: J. Plasschaert. Men nam het in die tijd met het auteursrecht niet zo nauw. Het ongepagineerde fascikeltje bevat verder een Chronycxken (=de bovengenoemde "Historien . . . tot den jare 1723"), een Kort verhaal van de bezetting door de Fransen in 1672 en enige gedichtjes ("Sou men niet eens vrolijk wezen" enz.). Met een laatste blanco bladzijde beslaat een en ander precies drie vel.

Op een tweede exemplaar van dit werkje werd ik attent gemaakt door de toenmalige conservator van het museum Flehite, drs. P. van den Bosch. In de bibliotheek van dit museum bevindt zich namelijk een uitgave in klein-octavo (13.5 cm hoog en 9.5 cm breed). Behalve door het formaat en de bladspiegel verschilt dit exemplaar van dat in de Utrechtse almanak door het gebruik van een "gotische" letter, terwijl het titelblad het met enige versiering omgeven wapen van Amersfoort, in houtsneede uitgevoerd, laat zien. Het gedicht van Vondel begint niet op de achterzijde van het titelblad, maar op de daarop volgende bladzijde. De ondertekening is wederom: J. Plasschaert.

Een derde uitgave bevindt zich eveneens in de bibliotheek van Flehite, nl. in een folio-verzamelband "Beschrijvinge der stad Utrecht, beginnende met derselver opregtinge, en het voornaamste tot dezer toe gepasseerde tijd(t)". Met inkt is daarbij geschreven: "door den Raatsheer Booth, de eerste maal gedrukt 1648 bij M. van Dreunen tUtrecht. Gedrukt bij Johannes Kanneman, Boek en Caardverkooper 1715". De band bevat echter ook andere drukwerken en enkele afbeeldingen, te eniger tijd bijeengebonden. Daartoe behoort onze "Historien . . . der stad Amersfoort". De tekst is gezet met dezelfde "gotische" letters als het boven vermelde tweede exemplaar maar met kleinere regelbreedte. De bladzijdes zijn opgeplakt op vellen van het formaat van de band, zodat daarvoor twee exemplaren moeten zijn gebruikt. Merkwaardig is dat de kroniek niet verder loopt dan 1687 en dat wat er in de eerste twee genoemde edities volgt (bezetting door de Fransen . . . en de gedichtjes) ontbreekt. Het is dus zeer waarschijnlijk dat deze uitgave de oudste van de drie is, die dan op zijn vroegst 1687 gedateerd zou moeten worden. De aanvulling van de kroniek tot 1723²⁾ en het gebruik van dezelfde gotische letter doet vervolgens vermoeden, dat de hier als tweede beschreven editie van na 1723 zal moeten zijn, die dan onveranderd wat de inhoud betreft, in 1740 voor de Utrechtse Almanak van dat jaar herdrukt is.

De vraag rijst, wie is die J. Plasschaert, wiens naam onder het gedicht van Vondel reeds in de oudste der drie edities voorkomt. De gedachte gaat daarbij gemakkelijk uit naar een drukker, boekhandelaar of uitgever, die dan allereerst in Amersfoort gezocht zal moeten worden.

En inderdaad, in de 17e eeuw verbleef in Amersfoort een boekverkoper Judocus of Joost Plasschaert, door Ledeboer in zijn nog altijd onmisbare verzamelwerk vermeld als aldaar werkzaam in 1661³⁾. Over deze boekverkoper gaat de rest van dit artikel.

Waar en wanneer Joost Plasschaert geboren was, blijft voorlopig in het duister. In de Amersfoortse kerkeboeken komt noch zijn doop noch die van zijn vrouw voor. Ook zijn huwelijk is niet in Amersfoort gesloten. Voor het eerst vinden wij hem ter plaatse vermeld bij de doop (gereformeerd) van zijn oudste dochter Geertruyt op 24 oktober 1648. Daarna volgden nog Joanna 9 september 1651, Joannes 3 oktober 1656 en Maria 5 september 1658. Bij deze laatste doop wordt voor het eerst de moeder vermeld, Maria Jansen, wat ambtelijke taal is voor Merritgen Jans, zoals ze in het dagelijks leven genoemd werd. Joanna huwde met Willem Clausink, uit welk huwelijk in 1679 een zoon Johannes geboren werd, die in 1699 trouwde met Anna van Bommel. Hun kinderen waren Margriet 17 januari 1704, Johannes 1 maart 1707 en Albert 11 juni 1709. De jongste dochter van Plasschaert Maria trad in het huwelijk met Johan Clausingh, mogelijk een broer van Willem. Zij leefden nog in 1706.

Buiten deze familie-aangelegenheden komt boekverkoper Joost Plasschaert voor het eerst onder onze aandacht, als het stadsbestuur hem op 24 maart 1651 voor 6 jaren verhuurt "seeckere huysinge ofte winkeltgen, deze stadt toebehoorende, staende onder de Beurs alhier"⁴⁾. De huursom bedroeg 12 gld per jaar, te betalen in twee termijnen. Het verhuurde huisje was vermoedelijk gebouwd in of tegen de Boterbeurs of Boterbank, die thans nog gelegen is tegen de zuidkant van de St. Joriskerk aan de Hof. Het mocht alleen als winkeltje gebruikt worden en . . . er mocht niet in gestookt worden! Hoe wij ons de situatie moeten voorstellen is niet geheel duidelijk. Moeten we misschien denken aan iets als de afsluitbare boekenstallen in de Oudemanhuispoort te Amsterdam?

In het volgend jaar wijst het stadsbestuur hem aan als enige leverancier van boeken, papier, pennen, inkt en dergelijke artikelen, wat blijkbaar te voren anders geregeld was⁵⁾. Lieden van het stadhuis schijnen daar soms misbruik van gemaakt te hebben door op eigen houtje bestellingen te doen, want na verloop van tijd kreeg Plasschaert de vermaning niets af te leveren of op rekening van de stad te brengen vóór hij een schriftelijke opdracht had van de secretaris of diens eerste klerk⁶⁾.

Van zijn relaties met de stedelijke overheid blijkt vervolgens iets uit het besluit om hem, voor deze gelegenheid als "boeckbinder" aangeduid, op zijn verzoek de alleenverkoop te gunnen van de *Colloquia* van de rector der Latijnse school, Johannes Gesselius, de *Carmina* van Mollius en een leerboek voor beginners in het Grieks, *Rudimenta linguae Graecae*⁷⁾. Als oppertoezieners (scholarchen) van het stedelijk gymnasium kon de magistraat, op wiens kosten deze schoolboeken gedrukt waren, een dergelijke regeling maken. Of Plasschaert ook de drukker ervan was, blijkt niet, temeer daar de *Colloquia* in 1670, nog tijdens het leven van Plasschaert, herdrukt werden door Axel Roos, boekdrukker van de stad Amersfoort.

De relatie tussen het Amersfoortse gymnasium en Plasschaert is blijkbaar van langdurige aard geweest. Zoals op alle latijnse scholen in den lande was het ook daar gebruik, dat er aan het einde van het studiejaar een, natuurlijk Latijns, gedicht, meestal door de rector gemaakt, in druk verscheen. Zo is er nog minstens één overgebleven, nl. een "Gymnasii Amisfurtii Carmen Compitale"⁸⁾, een 12-regelig gedicht, vervaardigd door de rector D. Schut, van het jaar 1668. Het onderschrift luidt: "Amisfurti. Ex officinā Jodoci Plasschaert, Bibliopolae"⁹⁾. Wederom is het twijfelachtig of Plasschaert zelf de drukker van dit blad is geweest, al doet "ex officinā" (= uit de werkplaats) in die richting denken. Daarentegen is het ook mogelijk, dat Plasschaert hier enkel als "bibliopola" (= boekverkoper) figureert, als adres waar het bij een ander gedrukt gedicht te verkrijgen was.

GYMNASII AMISFURTII CARMEN COMPITALE.

Empora mollivis Baravis pax clara triumphis,
Arma mari, terraque silent, Orbisque patentis
Omnia regna Salus beat. Impiger aequore tuto
Currit mercator, dices & merce carinas
In portus patrios felices vela reducant.

Solamen populis exhaustis, Ruris opesque
Horrea plena graves mirantur. Ludic in arvis
Armenti, pecorisque nepos grex, atque Cupido
Castus, & alma Venus generosa prole refarcit
Damna dolenda virum, quos hosticus abstulit ensis,
Phoebus, & Aonides repetunt Heliconia templa,
Sublimique Jovem placatum laude celebrant.

Anno MDCLXVIII.

D. SCHUT.

AMISFURTI.

Ex Officinā JODOCI PLASSCHAERT Bibliopola.

Het "Carmen Anniversarium" van 1668 gemaakt door rector D. Schut.

De boekverkoper schijnt bij tijd en wijle er hinder van ondervonden te hebben als op marktdagen "onder de Beurs ofte Botterbanken" kramen of tafels werden opgezet. De magistraat maakte daar een eind aan door te verbieden "aldaer" en "mede ter breedte van 't winkeltgen" van Joost Plasschaert, "buyten de Beurs" met koopwaar "voor te staan". Tegelijkertijd werd alvast "het huysgen onder de Beurs naest de Kerckdeur" voor een tweede termijn van zes jaren, ingaande 1 mei 1657, voor hetzelfde bedrag als tot dan toe, opnieuw verhuurd¹⁰⁾.

Na al deze nogal zakelijke aangelegenheden wordt opeens een schamplicht geworpen op het gezin van Plasschaert, dat blijkbaar ook zijn menselijke, al te menselijke kant heeft gehad. We weten niet wat er was voorgevallen of dat het alleen maar door incompatibilité d'humeur geweest is dat er een geweldige ruzie was ontstaan tussen het echtpaar Plasschaert en Seger Mathijsz en zijn vrouw, een ruzie die zo hoog liep, dat het gerecht zich ermee ging bemoeien en beide echtparen en "haerluyder respectivelycke familien" — dus ook de kinderen deden mee! — beval op te houden elkaar te misdoen ofte misseggen met woorden ofte werken", op straffe van f 100,— boete en eventueel nog andere "correctie".¹¹⁾

Goed, dat zou misschien een "einmalige" situatie geweest kunnen zijn, maar als we in het volgende jaar het echtpaar Plasschaert weer in een dergelijke affaire zien optreden, nu zelfs in de stadhuisfeer, komt toch de gedachte op, dat we met een lastig gezin te maken hebben. Er moet toch wel het een en ander gebeurd zijn vóór het stadsbestuur ertoe overging te ordonneren, dat iedereen die op het stadhuis kwam zich rustig had te gedragen "ende voornamentlyck Joost Plasschaert, syn huysvrouw ende hare doghters" en dat zij daar met name Wilhem van Hoorn, waarnemend secretaris, met rust zouden laten "sonder hem met eenige quade woorden ofte werken te bejegenen".

Wilhem van Hoorn was in 1653 eerste klerk ten stadhuyze geworden en zal gehoopt hebben de secretaris op te volgen. Maar toen in 1658 de vacature kwam en onenigheid ontstond met de Staten van Utrecht over de benoeming van een nieuwe secretaris, loste de stad de kwestie op door het ambt onvervuld te laten en Van Hoorn met de waarneming te belasten, die van 1658 tot 1674 geduurd heeft¹²⁾. Daarin kan echter moeilijk een reden gelegen hebben voor de familie Plasschaert om op het stadhuis speciaal tegen hem tekeer te gaan. Of het moest zijn — maar dat is pure veronderstelling van een mogelijkheid —, dat Van Hoorn, door het lange uitblijven van zijn benoeming teleurgesteld — gefrustreerd heet dat tegenwoordig —, zelf een lastig of ongeïntereiseerd ambtenaar geworden was, die hulp of informatie zoekende burgers niet thuis gaf of hen van Pontius naar Pilatus stuurde. Ook kon redelijkerwijze niet kwalijk genomen zijn, dat de aanzegging van het Gerecht vorig jaar over de ruzie met de familie Mathijsz door Wilhem van Hoorn ondertekend was. En verder kan men nog denken aan moeilijkheden, ontstaan door de maatregel van 1655 over leveranties aan het stadhuis, die niet buiten de eerste klerk mochten omgaan. Tenslotte weten we niet waarom de Plasschaerts en met name Marritje Jans zo "geladen" op hem was. Want geladen was ze, zo zelfs dat toen verboden was Van Hoorn op het stadhuis dwars te komen zitten, zij terstond begon hem daarbuiten ("in sijn passagie na den stadhuyse") op te wachten om hem uit te schelden en te schelden en te beleiden, waarop de Magistraat, eveneens terstond, reageerde door zijn eerste verbod uit te breiden tot "alle plaatsen, straten ende wegen" en met zwaardere straf dan de eerste keer te dreigen¹³⁾.

Als Plasschaert niet mocht wonen in de onverwarmde "huysinge ofte winkelten" onder de Beurs, moet hij elders een woonhuis hebben gehad. We treffen "Justus Plasschaert, boeckverkoper ende borger" dan ook aan in een huis "opden Hoff off Coornmarckt, van ouds genaempt het Vossenhol", waarin hij misschien eerst gehuurd gewoond heeft, maar dat hem in 1661 in eigendom getransporteerd werd door Arent Reuver, rentmeester van St. Servaes te Utrecht. Aan de ene zijde woonde het raadslid-schepen Johan Blom, perceel aan de andere zijde was eigendom van Gerrit Beerntsz Coster, die in Soest thuis hoorde¹⁴⁾. Waarschijnlijk stond het Vossenhol aan de zuidwestzijde van de Hof, het tweede huis vanaf het toenmalige stadhuis, met de achterzijde gericht naar de Krommestraat. In genoemde transportacte wordt Plasschaert voor de eerste maal "borger" genoemd. Daar hij niet in het Burgerboek voorkomt, geen geboren burger van Amersfoort was en ook niet door huwelijk met een burgeres het burgerschap verkregen had, moet men wel haast aannemen, dat het Burgerboek somtijds slecht werd bijgehouden. Onze boekverkoper is tot zijn dood op de Hof blijven wonen. Daarnaast bezat hij nog (sinds wanneer ?) een huis in de Langestraat, dat hij echter in 1682 verkocht.

Ging het op de duur goed met het boekwinkeltje en zocht hij daarom (nog ?) een andere werkring ? Op 19 november 1677 stond het stadsbestuur Plasschaert op zijn verzoek toe het erfhuismeesterschap voor zes jaren van een ander over te nemen tegen de tot dan gegolden hebbende pachtsom¹⁵⁾. Voor de betaling daarvan en van de "erfhuisspenningen" vestigde hij ten behoeve van de stad een hypotheek op het huis in de Langestraat en stelde zijn, toen nog te Amersfoort wonende schoonzoon Willem Clausing zich borg. Bij de verkoop van het pand in 1682 aan de schoenmaker Jan Teunissen van Rassenbeeck werd Plasschaert van de hypotheek ontslagen en verviel Clausing's borgtocht¹⁶⁾.

De erfhuismeester had tot taak en was de enige gerechtigde nagelaten boedels te taxeren en in het openbaar te verkopen. De kooppenningen van de verkochte goederen moest hij op eigen risico innen en hij genoot daarvan de 20e penning (5%). Van de schatting van roerende goederen kwam hem 12 stuiver per 100 gld. waarde toe. Met toestemming van belanghebbenden mocht hij een door hem getaxeerd goed zelf behouden tegen de geschatte prijs en moest dan dat bedrag binnen 6 weken afdragen aan de eigenaar; daarna mocht hij het goed openbaar verkopen. Als kopers of de erfhuismeester de gestelde betalingstermijnen overschreden, konden zij worden "uitgepand", d.w.z. dat de verschuldigde bedragen door de deurwaarder op hun eigen bezit konden worden verhaald. Voor de erfhuismeester goldt bovendien nog, dat ook de rente over het door hem af te dragen bedrag tegen de penning 16 (6 2/3 %) kon worden geëxecuteerd naargelang van de tijd der overschrijding. De verkopen vonden uitsluitend plaats in tegenwoordigheid van de schout, twee schepenen en de secretaris of zijn klerk. De laatste hield het register van de verkochte goederen, prijs, kopers, borgen etc. De pachtsom van het erfhuismeesterschap moest in halfjaarlijkse termijnen aan de stad worden voldaan¹⁷⁾.

Maar het ambt heeft Plasschaert niet de gouden eieren geleverd, die hij er waarschijnlijk van verwacht had. Was hij er niet de geschikte man voor ? Niet zakelijk genoeg ? Of ging er in die tijd weinig in dat bedrijf om ? In ieder geval was hij geregeld achter in de betaling van zijn pachtsom en het afdragen van de opbrengst der verkopen aan belanghebbenden. Reeds in zijn eerste jaar moest hij door het stadsbestuur worden aangemaand binnen acht dagen de rekening over te leggen van het erfhuis van Andries Mathijsz Bleyswijck en het overschot aan de Kameraar af te dragen¹⁸⁾. Enkele jaren later blijkt hij aan de stad nog schuldig te zijn een bedrag van 222 gld 4 st "ter saecke van afrekeninge over de jaren 1681 en 1682". Het stadsbestuur stond hem toe f 50,— ineens en de rest in 2-maandelijkse termijnen te voldoen¹⁹⁾. In 1683 beklagt hij zich als pachter van het erfhuismeesterschap in de jaren 1678-1683 verlies te hebben geleden. De stad scheldt hem f 150,— kwijt, maar . . . ook dan is hij nog f 500,— à f 600,— pacht schuldig! Daarvoor verlangt de Magistraat een hypotheek van f 500,— op zijn huis op de Hof of Coornmarkt à 5% rente 's jaars en de voldoening van de nog restende gelden uiterlijk mei 1684²⁰⁾. In 1687 blijkt dat de hypotheekrente "naderhand" op 4% is gebracht en dat de huur van het huisje onder de Beurs vijf jaar geleden van f 12,— tot 8 gld 5 st is verminderd²¹⁾.

Zijn dagen als erfhuismeester lopen dan naar hun einde. Bij een zoveelste aanmaning door de deurwaarder van het gerecht op 22 oktober 1688 om uit verkoop van geëxecuteerde goederen afkomstige penningen nu eindelijk eens af te dragen, wordt hij "gewesen erfhuismeester" genoemd²²⁾.

Joost Plasschaert moet overleden zijn tussen 1688 en 1697. In dit laatste jaar worden nl. voor het eerst zijn erfgenamen vermeld²³⁾. Zijn sterfdatum zal — indien te Amersfoort voortgevallen — niet nader vastgesteld kunnen worden. In de reeks registers van begravenen in de St. Joriskerk ontbreken de jaren 1694-1715 en van de overige kerken zijn geen overlijdensregisters uit de in aanmerking komende periode aanwezig.

Of Plasschaert na zijn benoeming tot erfhuismeester in 1677 zijn boekwinkel aan

kant gedaan heeft? Zeker niet terstond, want in 1682 gunde het stadsbestuur hem de leverantie van vier couranten per week, nl. de dinsdagse editie van de Haarlemse en de zaterdagse van de Amsterdamse Courant, beide in twee exemplaren. Hij zal daarvoor jaarlijks 18 gld krijgen²⁴⁾. Maar dat is dan ook alles wat over zijn boekhandelaarschap (resp. courantierschap?) nog te vinden was.

De schrale revenuen die Plasschaert uit het erfhuismeesterschap getrokken had, hebben zijn schoonzoon Johan Clausing niet verhinderd jaren later naar dezelfde functie te solliciteren. Verder dan hem waarnemend te maken is de magistraat echter niet willen gaan²⁵⁾. Maar ook hem bracht het ambt geen voordeel, zodat hij al spoedig van pachtbetaling ontslagen werd²⁶⁾.

Het ging overigens ook de gezamenlijke erfgenamen van Joost Plasschaert financieel niet goed. Tot aflossing van de hypotheek op het huis op de Hof, dat inmiddels bij executie door de stad gekocht was, waren ze blijkbaar niet in staat²⁷⁾. Dan wordt er door het stadsbestuur, dat altijd nogal geduldig en coulant geweest was, met Johan Clausing en Maria Plasschaert, die ook de overige erfgenamen vertegenwoordigen, overeengekomen, dat zij de hypotheek van f 500,— en de rente daarvan ad f 50,— in drie termijnen zullen aflossen en daarenboven terstond betalen alle gemaakte onkosten, achterstallige huis- en haardstedegelden en dergelijke schulden²⁸⁾. Wat er nu verder gebeurd is, wordt uit de beschikbare gegevens niet zo heel duidelijk. Maar twee jaar later was niet meer dan f 25,— afbetaald en was het echtpaar met achterlating van een leeg huis verdwenen, naar Gent in Vlaanderen²⁹⁾...

En hier ging de onderzoeker naar leven en bedrijf van Joost Plasschaert, wiens naam hem al eerder zuid-nederlands in de oren klonk, een licht op. Zou hij misschien uit Gent, althans uit het huidige België afkomstig zijn geweest?

Ja, daar in Gent is op 16 juni 1626 een Joost Plasschaert gedoopt in de Heilige Kerstparochie als zoon van Joos Plasschaert en Janneken van Voorde, die in dezelfde kerk gehuwd waren op 21 juni 1625³⁰⁾. Een huwelijksakte van Joos Jr. is in Gent echter niet te vinden.

Een duidelijk bewijs dat de dopeling dezelfde persoon is als de Amersfoortse boekverkoper is hiermee niet geleverd. Maar als we de identiteit voorzichtig aanvaarden, kan met enige waarschijnlijkheid een stukje Plasschaerts biografie worden toegevoegd: in 1626 te Gent katholiek gedoopt, is hij te eniger tijd vandaar vertrokken, elders gehuwd en omstreeks 1647 in Amersfoort neergestreken, waar hij in 1648 zijn oudste kind gereformeerd liet dopen. Ook zijn leverantie aan het stadhuis en zijn aanstelling tot erfhuismeester zijn niet goed denkbaar in de Republiek der Verenigde Nederlanden in de 17e eeuw, als hij niet tot de gereformeerde religie behoord had, resp. was overgegaan. Wat dan weer doet vermoeden, dat hij mogelijk om wille van den gelove uit de Zuidelijke Nederlanden vertrokken was, zoals zovelen juist uit de drukkers- en boekverkoperswereld in die tijd gedaan hebben.

In het bovenstaande zijn enkele publicaties vermeld, in Plasschaerts boekwinkel verkrijgbaar. Er mag misschien zelfs worden aangenomen, dat hij daarvan ook de uitgever was. Tot eventuele drukkersactiviteit kon echter nauwelijks besloten worden. Laten we in een laatste poging daarom nog eens terugkeren naar de aanvang van dit artikel en tegelijk daarmee eindigen.

Van de drie daar genoemde uitgaven van de "Historien ofte Gedenckwaerdige Geschiedenissen der stad Amersfoort" met Plasschaerts naam onder Vondels gedicht is alleen de oudste (1687) nog tijdens het leven van Plasschaert verschenen. Er kunnen daaraan oudere, ons onbekend, voorafgegaan zijn. De uitbreiding met het bericht van 1723 en het daarop betrekking hebbende gedicht kunnen niet van zijn hand zijn. Alleen het tweede gedicht, zeg maar rijmseltje, zou misschien op hem als drukker kunnen wijzen, maar alleen wanneer we aannemen, dat dit tweede versje reeds in een of meer van de als mogelijk veronderstelde, maar niet bekende drukken heeft bestaan. Hoe vaag en onzeker!

De inhoud van het 12-regelig versje komt hierop neer: Wat ik hier verhaald heb, is allemaal echt gebeurd. Er zou nog veel meer verteld kunnen worden, er is stof genoeg, maar ik heb er te weinig verstand van. Ieder zijn vak.

Een pape aan 't altaer
Ick voeg mij aan mijn pars,
Tot op een ander jaar
Dan schenk ick u wat vars.

Als het bestaan van Plasschaert drukkerij, na alle voorafgaande veronderstellingen, in hoofdzaak op de gecursiveerde regel zou moeten berusten, doen we verstandiger die "pars" tot nader order maar aan een andere drukker toe te wijzen.

NOTEN

- 1) Vgl. P.T.A. SWILLENS. *De Utrechtsche teekenaar-graveur Steven van Lamsweerde*, in: *Oud-Holland* 50, 1933, p. 58-63.
- 2) Deze aanvulling omvat niets anders dan de mededeling dat in genoemd jaar een bepaald gokspel in Amersfoort in zwang kwam, waarmee velen zich arm speelden.
- 3) A.M. LEDEBOER, *De boekdrukkers, boekveropers en uitgevers in Noord-Nederland tot de aanvang der negentiende eeuw*. Deventer 1873, p. 3 (Jodocus Plasschaerts, werkzaam te Amersfoort 1662); in de 2e druk, *Alfabetische lijst der boekdrukkers enz.* Utrecht 1876, p. 135 (Jacobus Plasschaert te Amersfoort 1662, — op een verbeterblad vervangen door 1661). "Jacobus" zal wel een verschrijving zijn voor "Judocus".
- 4) Resoluties Magistraat van Amersfoort. — Vr. dank aan dr. J. Hovy voor dit en vele andere gegevens uit het standsarchief.
- 5) Res. Mag. 6 jan. 1652
- 6) Res. Mag. 6 aug. 1655
- 7) Res. Mag. 18 aug. 1656. De schoolboeken van rector J.C. Gesselius (1550? -1627), o.a. deze *Colloquia puerilia Latino-Belgica* zijn lang in gebruik gebleven. Van de herdruk van 1670 was de oplage 500 ex. Het boek was 10½ vel groot; het drukloon per vel bedroeg f 8,—. Over hem: W.F.N. VAN ROOTSELAAR in: *De Katholiek*, dl. 114, 1898, p. 39-56. Of met de auteur van de *Carmina* de lector (1617-1619) van het gymnasium, Adriaan Mollius, bedoeld is, schijnt onzeker, maar is toch waarschijnlijker dan dat een aan Petrus Moll(ius), rector te Sneek, in 1649 hoogleraar Grieks te Franeker door oudleerlingen opgedragen bundeltje "*Carmina D. Petro Moll consecrata*", Franeker 1647, op de Amersfoortse school in gebruik zou zijn geweest. (Ex. aanwezig in Prov. Bibl. voor Friesland te Leeuwarden).
- 8) d.i. Feestelijk Jaarlied.
- 9) Het blad is verkleind gereproduceerd bij H.J.R. EYNDERS, *Gedenckboek van het stedelijk gymnasium (1376-1926)*, Amersfoort 1928, p. 56.
- 10) Res. Mag. 15 dec. 1656.
- 11) Rijksarch. Utrecht, Rechterlijke archieven vóór 1811, nr. 443, 24 juni 1670.
- 12) A. VAN BEMMEL, *Beschrijving van de stad Amersfoort II*, Utrecht 1760, p. 723.
- 13) Res. Mag. 9 en 16 jan. 1671.
- 14) Rijksarch. Utr. nr.436: Transporten en plechten van Amersfoort, 29 jan. 1661. Mogelijk is Ledeboers vermelding (zie noot 3) van Plasschaerts werkzaamheid in Amersfoort in dat jaar aan dit transport ontleend.
- 15) Res. Mag. 19 nov. 1677.
- 16) Res. Mag. 26 juni 1682. — Gem. Arch. Amsterdam, notaris Adr. van Santen, 11 juni 1682. W. Clausing was toen "coopman in lakenen" in de Molsteeg te Amsterdam.
- 17) Uitvoeriger in de "Ordonnantie en conditiën, waernaer de Regeerders verpachten sullen 't Erfhuysmeesterschap" 1653: Gem. Arch. Amersfoort. nr. 101.
- 18) Res. Mag. 21 mei en 24 juni 1678.
- 19) Res. Mag. 20 mrt 1682. Er staat: van 1671 en 1672, wat wel een verschrijving moet zijn.
- 20) Res. Mag. 10 dec. 1683. — Rijksarch. Utr. nr. 436, deel 29, 7 juni 1684.
- 21) Res. Mag. 12 dec. 1687.
- 22) Gem. arch. Amersfoort, nr. 145.
- 23) Ibid. nr. 144: Manuaal van het Huisgeld, Dubbel huisgeld en Slapersdijkgeld 1697-1704, fol. 5243.

- 24) Res. Mag. 6 mrt. 1682.
- 25) Res. Mag. 18 aug. 1704.
- 26) Res. Mag. 17 aug. 1705.
- 27) Res. Mag. 4 oct. 1706.
- 28) Res. Mag. 29 nov. 1706.
- 29) Res. Mag. 20 sept. 1708.
- 30) Vr. mededeling van stadsarchivaris J. Decavele.

DE OUDSTE STADSPLATTEGRONDEN VAN AMERSFOORT

F.E. Simon-Forster en Drs. J.A. Brongers

In deze beschouwing zal een chronologisch overzicht gegeven worden van de verschillende 16e en 17e eeuwse stadsplattegronden van Amersfoort. Wij bieden de lezers, op enkele details na, nauwelijks nieuw materiaal aan, maar het leek ons nuttig de voorhanden cartografische literatuur vanuit het gezichtspunt "Amersfoort" samen te vatten. De toch altijd al bestaande belangstelling voor oude kaarten heeft tegenwoordig een grote hoogte bereikt. Velen zijn zo gefascineerd door de artistieke kwaliteiten van de oude kaarten dat zij ze graag als wanddecoratie gebruiken, bovendien is het vaak een genoegen om op de meestal in vogelvlucht-perspectief getekende kaarten te "wandelen", zich teruggebracht voelend in de tijd waarin de stad zich nog praktisch geheel binnen de wallen bevond. Wij hopen dat er lezers gestimuleerd worden om andere plattegronden-reeksen uit de streek Flehite in dit tijdschrift te publiceren.

De oudste kaart

De maker van de oudste bekende kaart van de stad Amersfoort is zonder twijfel de medicus en mathematicus Jacob van Deventer. Hij werd waarschijnlijk in of in de omgeving van Deventer geboren rond 1515, terwijl hij begin mei 1575 te Keulen overleed. Hij trok in een zomer tussen 1558 en 1572 met zijn helpers en instrumenten door de straten van Amersfoort om er de straten, pleinen, grachten en belangrijke gebouwen en toegangswegen op te meten. Hij werkte met de triangulatiemethode, ofschoon hij waarschijnlijk een eerste vogelvluchtschets maakte vanuit een hoog punt, hier misschien de Onze Lieve Vrouwe-toren.

In de winter werkte hij de metingen en waarnemingen uit in zijn woonplaats Mechelen. Hier tekende en kleurde hij zijn kaarten. Een carton (schetskaart; op basis van een triangulatie) en een netkaart van Amersfoort liggen nu in Madrid; op dit carton is de stad met al haar particuliere gebouwen niet uitgewerkt, alleen de strategisch belangrijke punten werden opgenomen. Het carton was het raamwerk voor de netkaart, waarin de gehele bebouwing verwerkt is.

Van Deventer was Keizerlijk-Koninklijk Geograaf en hij werkte in dienst van Philips II. Van deze had hij de opdracht gekregen de belangrijkste stadsplattegronden van de zeventien Nederlandse gewesten op te meten en in kaart te brengen. Wanneer deze opdracht verstrekt is ons niet bekend; het contract is tot op heden niet gevonden. Wel bevindt zich in het Rijksarchief te Brussel de Vrijgeleidebrief van J. van Deventer met het bevel van de Koning aan alle overheidspersonen om aan hem hulp en bijstand te verlenen, uit het jaar 1559.

Hij vervaardigde ca. 250 stadsplattegronden. Zij hadden alle nagenoeg dezelfde schaal 1 : ca. 7.500; noorden boven (wijzende naar de toenmalige magnetische noordpool en zij waren ook uniform ten opzichte van de kleuren: huizen rood, daken blauw, straten en pleinen in de steden wit, buitenwegen bruin, zandgronden geel en weidegronden groen. De buitendijks gelegen weidegebieden zijn donkergroen gekleurd. Een typisch militair-geografische kaart, waarmee Philips II de verdediging van zijn gebied zou kunnen regelen. Deze stadsplattegronden werden nooit gedrukt. Zij waren bij zijn dood nog niet helemaal voltooid. Aangezien het hier om militaire

kaarten ging, zal een grote oplaag middels de drukpers zeker niet in de bedoeling gelegen hebben. Het was Van Deventer zelfs verboden copieën van zijn tekeningen te vervaardigen.

De door Van Deventer gemaakte kaart van Amersfoort is qua orientatie en afstandsmeting absoluut genomen, en zeker voor de 16e eeuw, van goede kwaliteit. Zoals uit het volgende blijkt hebben de opmetingen van Van Deventer steeds ten grondslag gelegen aan volgende kaarten. Een enkele fout zoals de orientatie van de Rochuskapel t.o.v. de er langs lopende weg, werd bij de navolgers steeds herhaald.

Braun en Hogenberg

De eerste gedrukte verzameling van stadsplattegronden, een stedenboek, heet *Civitates orbis terrarum*. Het werd vanaf 1572 in verschillende edities uitgegeven door Braun en Hogenberg, die in Keulen werkzaam waren. Braun, een kanunnik, zorgde voor de tekst, Hogenberg, één van de graveurs van dit omvangrijke werk, was afkomstig uit Mechelen, waar hij waarschijnlijk al in zijn jonge jaren contact met Van Deventer onderhield.

De uitgave bestaat uit zes delen. Op de achterkant van elke kaart staat een beschrijving met historische details van de betrokken stad. Amersfoort bevindt zich in deel IV, waarin het blad nr. 15 is. Dit deel werd voor het eerst in 1588 uitgegeven en het verscheen tot 1617 zeven keer, waarbij de oorspronkelijk latijnse tekst op de achterkant van de kaarten ook in het Duits en Frans vertaald werd.

De kaarten van deze atlas werden ook ongebonden, per stuk, verkocht. Bij de vroege uitgaven van het blad Amersfoort met latijnse tekst staat boven de geschiedenis van de stad de volgende opdracht:

"Michael van Isselt, aan zijn neef Hendrik van Westrenen

Aan mij is onlangs overhandigd door de heer Gerard Stempel afkomstig uit Gouda een mathematische schetskaart van onze stad Amersfoort, die echter leeg is en zonder enig gebouw, maar vakbekwaam geconstrueerd. Hij, die het mij overhandigde, verzocht mij echter er zorg voor te dragen dat zowel de particuliere als publieke gebouwen zouden worden ingevoegd en dat ik een korte beschrijving zou toevoegen. En ziedaar ik heb beide volbracht: het laatst genoemde is het werk van de Eerwaarde en geleerde Heer Jacob van Hees, bekwaam kenner van de oudheden van zijn vaderstad, het eerstgenoemde is met behulp van de voortreffelijke burger Gijsbert Cloeting tot stand gekomen. Hoe dit ook zij, ik heb het graag aan U, Van Westrenen, die ik veel verschuldigd ben opgedragen. Houdt mij zoals gewoonlijk in Uw gedachten".

Van 't Hoff (lit. 4) en in zijn voetspoort Skelton (lit. 12) vermelden deze opdracht niet. Zij hebben vermoedelijk slechts latere edities onder ogen gehad. Wij vermelden haar hier omdat zij een ondersteuning is voor Van 't Hoff's mening dat de kaart van Braun en Hogenberg een relatie heeft tot die van Van Deventer, want met de schetskaart "leeg en zonder enig gebouw" kan moeilijk iets anders bedoeld zijn dat het carton van Van Deventer.

Van Deventer was nl. in 1572 wegens naderend oorlogsgeweld naar Keulen uitgeweken. Hier ontmoette hij Frans Hogenberg weer, die hij van vroeger kende. Van Deventer had zijn tekeningen naar Keulen meegenomen en daar Philips II met de afgesproken betalingen al ettelijke jaren in gebreke was gebleven achtte Van Deventer zich minder aan de afspraak geen copieën te vervaardigen gebonden. Daarnaast was hij genooddaakt in zijn levensonderhoud te voorzien.

Michael ab Isselt, die in Amersfoort grootgebracht werd, keerde na zijn studie te Leuven als priester naar Amersfoort terug, waar hij van 1576 tot 1578 regent was van het "godshuis van de armen van den H. Geest". (Armen van Poth) Als contra-reformator vluchtte hij in 1579 naar Keulen, waar hij met Hogenberg bevriend raakte. Gerard Stempel was een Nederlander, zoon van J. Stempel, die in 1572 uit Gouda naar Keulen vluchtte, waar hij als kaarttekenaar en graveur werkte. We zien zo alle

lijnen in Keulen samenkomen, de recente mening onderschrijvend dat de plattegronden van de nederlandse steden in de delen III en IV van het stedenboek van Braun en Hogenberg tekeningen van Van Deventer ten grondslag hebben (lit. 4). We leren uit de opdracht bij het blad Amersfoort, echter ook dat de opvulling met bebouwing van de schetskaart, soms, althans bij dit blad, origineel werk kan zijn. Zoals in deze opdracht staat heeft de toenmalige notaris en priester Jacob van Hees (Jacobus Hezius) de geschiedkundige beschrijving verzorgd en G. Cloeting (Gisbertus Cloetingus) de detailtekening. Onderaan de kaart van Braun en Hogenberg is nog een prospect van de stad toegevoegd, waarschijnlijk ook het werk van Cloeting, hoewel dit niet wordt vermeld. Biografische details van Cloeting zijn niet bekend.

De koperplaat van Braun en Hogenberg's plan van de stad Amersfoort is voor alle uitgaven nagenoeg dezelfde gebleven; in de vroegste uitgaven met latijnse tekst staat het wapen van de stad in de eenvoudige vorm: een kruis op een schild. Bij de latere uitgaven werd, op overigens dezelfde plaat, dit stadswapen gekroond en van een krans van gebonden bladeren voorzien.

Zoals boven al vermeld hebben de vroege uitgaven met latijnse tekst nog een opdracht. Ook de franse uitgave is van deze opdracht voorzien, maar de vertaler heeft zich vergist; hij laat Cloeting voor de beschrijving zorgen en Van Hees voor de topografie. Dit is onwaarschijnlijk naar wat er van Van Hees bekend is, bovendien is het fout vertaald uit het latijnse origineel. Bij de latere uitgaven, zowel met latijnse als met duitse tekst is de opdracht weggelaten.

Na de dood van Braun in 1622, Hogenberg was al in 1590 overleden, zette Abraham Hogenberg, vermoedelijk een zoon van Frans, de druk van de stadsplattegronden voort tot 1653. Abraham Hogenberg heeft later de geschiedkundige tekst van Amersfoort laten bijwerken tot 1629 door toevoeging van een nieuwe alinea.

De kaart van Joan Blaeu

In 1649 verscheen de stedenatlas: "Het Toonneel Der Steden Van De Vereenighde Nederlanden Met Hare Beschrijvingen". Ook hierin bevindt zich een kaart van Amersfoort. De tekening staat topografisch op een lager peil dan de kaart van Braun en Hogenberg. De oriëntatie van verschillende stadsdelen varieert. Van 't Hoff veronderstelt dat Blaeu de kaart van Braun en Hogenberg door een ons onbekende heeft laten overtekenen en bijwerken. (lit. 4). Blaeu was, evenmin als later Janssonius en De Wit, een uitgever van nieuwe wetenschappelijke resultaten. Hij gaf sierkaarten uit met mooie cartouches. Fokkema Andreae zegt over de stedenatlas van Blaeu "geen mijlpaal in de geschiedenis der kartografie, wel een monument van uitgeverij, van druk-, graveer- en bindkunst, een product van Amsterdamse cultuur in zijn volste ontplooiing". (lit. 1)

Toch had Blaeu, geboren in 1596 en overleden in 1672, op enigerlei wijze met behulp van correspondenten het kaartbeeld aangepast aan de nieuwste ontwikkelingen in de stad. Het tussen 1630 en 1640 ontstane Zand, een gedempt stuk singel, is als zodanig aangeduid.

De kaarten van Janssonius en De Wit

Deze kaarten behandelen we hier tesamen aangezien ze identiek zijn. De firma De Wit, een Amsterdamse uitgeverij, heeft omstreeks 1694 de koperplaten van Janssonius gekocht. Zij heeft ze tussen 1697 en 1706 twee keer uitgegeven. De eerste maal zonder enige verandering van de plaat, maar ten behoeve van de tweede uitgave is rechts onder de firmaam de schaal en de voor de firma typische kompasroos erbij gegraveerd.

Over het ontstaan van de plaat van Janssonius, waarvan dus later ook De Wit gebruik maakte, is niets bekend. De kaart werd in 1657 gedrukt, acht jaren na het verschijnen van de stedenatlas van Blaeu in 1649.

Toch lijkt dit plan een toestand van de stad Amersfoort van vóór 1631 weer te geven. De gracht tussen Bloemendaal en het Spui, het latere Zand is nog niet gedempt, verder staan er minder huizen aan de oostoever van de Eem. Het alleenstaande gebouw bij de sluis aan het Spui op de kaart van Blaeu ontbreekt bij Janssonius. Wat de toestand van de binnenste grachtengordel (de Singel) en het Zand betreft, heeft de tekenaar van Janssonius' kaart zich aan het voorbeeld van Braun en Hogenberg gehouden. Zij vertoont stilistisch, behoudens de grotere schaal van de tekening, veel overeenstemming met de kaart van Blaeu, zo zijn de bomen in dezelfde hoeveelheid en op dezelfde manier in de tuinen geplaatst.

Op grond van deze niet direct topografische inhoud van de kaart, laten we zeggen de esthetisch-grafische opzet van de kaart, vermoedt van 't Hoff (lit. 4) dat de kaart van Janssonius een navolging van de kaart van Blaeu is waarbij bepaalde gedeelten "verbeterd" zijn met behulp van de kaart van Braun en Hogenberg, waarvan Janssonius in 1653 de koperplaten gekocht had. Uit het bovenstaande blijkt dat de kaart Janssonius/De Wit een kartografisch dieptepunt voorstelt, waarom Janssonius de veranderingen deed aanbrengen blijft vooralsnog een raadsel.

Een onbekende kaart van Amersfoort

In het archief van de stad Amersfoort bevindt zich een resolutie over het maken van een kaart en beschrijving van de stad Amersfoort door Herman Specht. De kaart werd, zoals op 8 maart 1658 wordt bevestigd, afgeleverd en wel in 30 exemplaren. Tot op heden is geen van deze kaarten teruggevonden. Het is echter de vraag of het hier werkelijk om een kaart gaat en niet om het, wel bekende, stadsgezicht van H. Specht.

Samenvatting

De eerste ons bekende kaart van Amersfoort, vervaardigd door Jacob van Deventer, blijft lange tijd de enige kaart die op originele metingen beruiste. Afgezien misschien van de tot nu toe onbekende kaart van H. Specht heeft het tot 1824 geduurd voordat Amersfoort opnieuw opgemeten werd ten behoeve van de instelling van het kadaster rond dat jaar. Braun en Hogenberg stond de originele opmeting van Van Deventer ter beschikking, terwijl er geen aanwijzingen zijn die het waarschijnlijk maken dat de stadsplattegrond van Blaeu op originele metingen beruist. De kaarten van Janssonius en De Wit zijn identiek en zij zijn zeker copieën van voorgangers.

Het hierbovenstaande heeft alleen betrekking op de opmetingen van de structuur van de stad. De uitwerking van de kaarten, d.w.z. de kerken, kloosters, stadssbevestigingen huizen, bruggen ect. van Braun en Hogenberg, zowel als die van Blaeu, geven wel degelijk in globale zin het beeld weer van de stad in de tijd dat zij getekend zijn. De eerste toont ons nog de kloosters in de oorspronkelijke middeleeuwse toestand van vóór de secularisatie na de reformatie, die hier in de jaren na 1579 zijn beslag kreeg, de laatstgenoemde kaart geeft ons het stadsbeeld rond 1645.

De auteurs danken gaarne de gemeentearchivaris van Amersfoort, de heer J. Hovy, voor zijn hulp die wezenlijk bijdroeg tot de uiteindelijke vorm van dit overzicht.

LITERATUUR

1. S.J. Fokkema Andreae De atlas van Blaeu. Elsevier geïllustreerd maandschrift, LXXXIV, (1932)
2. R. Fruin Nederlandsche steden in de 16de eeuw. Reproducties van de plattegronden door J. van Deventer. 's-Gravenhage, 1923.
3. B. van 't Hoff De Nederlandsche gewestelijke kaarten en stedeplattegronden vervaardigd door Jacobus van Deventer. Ned. Archievenblad, 47 (1939-40) 19-32.

4. B. van 't Hoff Bijdrage tot de datering van de oudere Nederlandsche stadsplattegronden. Ned. Archievenblad 49 (1941-42), 29-68 en 97-150.
5. B. van 't Hoff Jacob van Deventer, 's-Gravenhage, 1953.
6. J. Hovy De demping van de noordelijke binnensingel tussen het Spui en Bloemendal en het ontstaan van 't Zand te Amersfoort. Flehite, 2 (1967) nr. 2, 26-33.
7. J. Hovy In van 't Hoff's introductieboekje bij de facsimile-uitgave van Blaeu's Tooneel der steden van de vereenighde Nederlanden. Elsevier, Amsterdam 1966. p. 106-108.
8. C. Koeman Atlantes Neerlandici. Amsterdam (1967) (5 delen).
9. W. Nijhoff De verschillende uitgaven van de stedeboeken van Joan Blaeu. Het Boek XXII (1933-34) 33-48; Het Stedenboek van F. de Wit. Het Boek, XXIII (1935-36) 353-366.
10. W. Nijhoff Middeleeuws Amersfoort Bull. Kon. Ned. Oudheidk. Bond. ser. 6 jrg. 12 (1959)
11. J.G.N. Renaud en G. van der Mark Inleiding tot de facsimile-uitgave van: Braun en Hogenberg, Civitates Orbis Terrarum. Theatrum Orbis Terrarum, Amsterdam, 1965.
12. R.A. Skelton Leven en werken van Michael ab Isselt. Historisch Tijdschrift 19 (1940) 353-354.
13. B.A. Vermaseren Nederlandsche historische documenten in Spanje. T.A.G. (1914) 693-724; (1915) 1-34, 145-187, 285-318.
14. F.C. Wieder

OVERZICHT VAN DE ATLASSEN MET STADSPLATTEGRONDEN VAN AMERSFOORT

JACOB VAN DEVENTER

Amersfoort III 63 een carton 22,5 x 20,0 cm
 een net 41,5 x 36,0 cm

De manuscript-originelen bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek te Madrid. Voor reproducties, zie lit. 2. Een reproductie van het carton is bij het museum Flehite te Amersfoort verkrijgbaar.

BRAUN en HOGENBERG (lit. 8, dl. II 15-25 en lit. 12)

- Latijn : Civitates Orbis Terrarum.
 Urbium Praecipuarum Totius Mundi. Liber quartus.
- kaart 15 : Amorfortia diocesis Ultraiectensis oppidum.
 (36,6 x 24,6 cm)
- edities : 1588 (drukker G. van Kempen); 1594 (drukker B. Buchholtz); 1597 (idem);
 1617 (drukker P. van Brachel).
- Duits : Beschreibung und Contrafactur der vornembsten Stet der Welt. Liber quartus.
- kaart 15 : Amorfortia diocesis Ultraiectensis oppidum
 (36,6 x 24,6 cm).
- edities : 1590 ? (drukker B. Buchholtz ?); 1617 (drukker P. van Brachel).
- Frans : Civitates Orbis Terrarum.
 Urbium Praecipuarum Totius Mundi. Liber quartus.
- kaart 15 : Amorfortia diocesis Ultraiectensis oppidum
 (36,6 x 24,6 cm)
- editie : 1590 ? (drukker B. Buchholtz ?).

JOAN BLAEU (Lit. 8, dl. I 295-331)

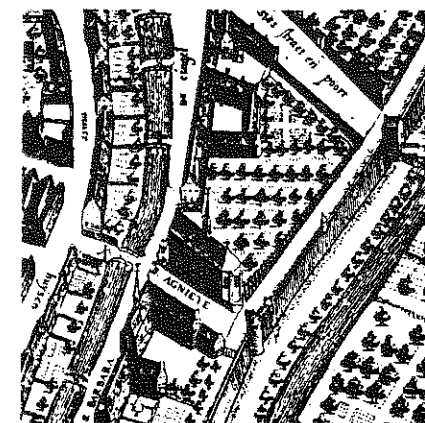
- Latijn : Novum Ac Magnum Theatrum Urbium Belgicae Liberae Ac Foederatae. Ad praesentis temporis faciem expressum A Ioanne Blaeu Amstelaedamensi. (1649)
 Bladen niet genummerd
- editie a : Amisfurtum (schaal 1 : 2000; 41,5 x 51 cm)
- editie b : Trajectum iij B Amisfurtum
- Nederlands : Tooneel Der Steden Van De Vereenighde Nederlanden, Met Hare Beschrijvingen. Uytgegeven By Joan Blaeu
- editie a : iij B Amisfort
 Amisfurtum

JANSSONIUS (Lit. 8, dl. II 189-201)

- Latijn : Theatrum Urbium Celebriorum totius Belgii sive Germaniae Inferioris. Pars Posterior Amstelodami Apud Ioannem Ianssonium. 1657
 P_p Amisfortia
 Amisfurtum, Vulgo Amersfoort (50,5 x 45,5 cm)
- Nederlands : Tooneel der Vermaarste Koop-Steden en Handelsplaatsen van de geheele Wereld. Eerste Deel 'T Amsterdam. Bij d'Erfgenamen van Sal* Joannes Janssonius van Waesberge
 Boekverkoopers A^o 1682
 Amisfurtum, vulgo Amersfoort

F. DE WIT (lit. 8, dl. III 208)

- Latijn : Theatrum ichnographicum omnium urbium et praecipuorum oppidorum Belgicarum XVII Provinciarum per accurate delineatarum (1698)
- 1e editie : zonder het adres van de Wit.
- 2e editie : met adres van de Wit.
 50 Amersfoort.

Boekbespreking

E.J. WOLLESWINKEL, *Kroniek van een Saksische Boerenhofstede*. 102 p.
Te bestellen door overmaking van f 25,- op giro 966857 t.n.v.
E.J. Wolleswinkel, Dorpsstraat 67, Renswoude.

Op 26 april 1674 trouwden Cornelis Thijssen en Marritje Jans en betrokken toen de boerderij De Melm (toen heette ze nog Oerdraert) onder Renswoude. Tot de dag van vandaag, dus drie eeuwen lang, wonen er nog hun nakomelingen. Bij gelegenheid van dit eeuwfeest publiceerde een lid der familie de kroniek van deze boerderij en van de mensen die haar bewoonden.

Om met de deur in huis te vallen, dit is een bijzonder mooi feestgeschenk. De schrijver vertelt onopgesmukt het verhaal van de boerderij en haar bewoners. Hij had het geluk dat zeer veel papieren waren bewaard gebleven, dat hij de beschikking had over familietradities en dat hij huis en omgeving door en door kent. Juist daardoor brengt zijn verhaal het verleden zo nabij: de simpele levenswijze, de grote kindersterfte, het standsgevoel, het reilen en zeilen van een boerenbedrijf in de Gelderse Vallei, we zien het hier niet in tabellen en statistieken, waarachter de mens verdwijnt, maar we leven erin mee. Een boedelbeschrijving uit 1763 als op p. 34-36, de brieven uit later tijd, die hier zijn afgedrukt, de verhalen zoals ze in de familie bewaard bleven brengen ons het leven van deze mensen wel erg dichtbij.

Dit is een uitstekend specimen van de "petit histoire" van gewone mensen zoals de meeste Nederlanders immers altijd waren. Het is een vorm van sociaal-economische geschiedenis die de lezer aanspreekt en die toch ook voor de "officiële" geschiedenis grote waarde heeft. Jaren geleden haalden we in een der eerste nummers van dit tijdschrift Eileen Power aan over de gewone mensen die ook bij het verhaal van de geschiedenis betrokken zijn geweest. Dit werkje is een goed voorbeeld van de wijze waarop dit kan gebeuren.

Het boekje is in offset gedrukt, wat voor sommige illustraties wel nadelen heeft, vooral bij de kleinere waar nogal eens details verloren gaan. Voor de rest is het heel goed uitgevoerd. We bevelen het van harte aan bij allen die zich enigszins voor deze materie interesseren.

Jaarboek Oud Utrecht 1973; 50 jaar Oud Utrecht. Utrecht, 1973 247 blz., afbn.

Het Jaarboek Oud Utrecht 1973 is wederom een jubileumnummer, evenals dat van 1972. Het laatstgenoemde was gewijd aan "Utrecht 850 jaar stad", dat van 1973 aan: "50 jaar Oud Utrecht". Het is weer een zeer rijk nummer geworden, evenals het voorafgaande. De Utrechtse gemeentearchivaris dr. J.E.A.L. Struick schrijft over "Utrecht 1923-1973", de oud-gemeente-archivaris mr. J.W.C. van Campen over: "Een halve eeuw Oud Utrecht", de geschiedenis van de jubilerende vereniging dus. In dit artikel komt ook iets voor aangaande onze gouw, nl. wanneer de auteur op blz. 26-27 fusieplannen met de verenigingen Flehite en Nifterlake bespreekt. Dan volgen stukken over allerlei onderwerpen door deskundige auteurs; toneel, literatuur, muziek-leven en musea in de laatste vijftig jaren te Utrecht. Hoe belangrijk en interessant deze bijdragen ook zijn, wij moeten ons beperken tot datgene wat met oostelijk Utrecht te maken heeft.

Speciaal voor ons van belang is het artikel van drs. Louise van Tongerlo, *De historische verenigingen in de provincie Utrecht* (blz. 47-69), natuurlijk handelende over de regionale en plaatselijke verenigingen, daar Oud-Utrecht reeds door Van Campen werd behandeld. Maar wel komen relaties van de thans besproken organisaties met Oud-Utrecht ter sprake. Blz. 47-50 gaat over "Flehite in vogelvlucht tot 1945". Zoals bekend dateert de vereniging uit 1878, maar de naam Flehite nam zij eerst aan in 1882, toen de statuten werden vastgesteld. De naoorlogse ontwikkeling wordt op blz. 53 en volgende behandeld, waarbij blz. 54-56 weer speciaal aan Flehite zijn gewijd. Op laatstgenoemde pagina komt ook ons blad ter sprake. Een zeer levenswaardig overzicht waaraan mevrouw M.W. Heijenga-Klomp, waarnemend conservatrice van museum Flehite, en haar assistente mevrouw M.v.d. Brink-Blauwendraad een belangrijk aandeel hebben gehad.

Daarna komen de "nieuwe verenigingen", d.w.z. de lokale en regionale verenigingen, die na 1950 werden opgericht, ter sprake. Het geheel wordt besloten met een Nabeschouwing, die aandacht wijdt aan de onderlinge contacten der verschillende verenigingen binnen de provincie en de verhouding tussen vakhistorici en amateurs. Een lijst van publicaties der verenigingen besluit het artikel (blz. 68-69). Onder de nieuwe verenigingen, die iets met onze gouw hebben te maken of binnen dit gebied hun werkterrein hebben, noem ik hier: Tussen Vecht en Eem" (Gooi e.o.), "Tussen Rijn en Lek" (Bunnik, Houten e.o.), "Van de Poll-stichting" (Zeist), "Oud-Woudenberg", "Oud-Renswoude".

Verder moet ik nog wijzen op het artikel *50 jaar monumentenzorg in de stad en provincie Utrecht* (blz. 148-186), waarvan deel III, *Restauraties in de provincie*, door C.J. Bardet en C.L. Temminck Groll, gegevens over Amersfoort en overig oost-Utrecht verschaft (blz. 178-186). Een bijzonder geslaagd en waardig jubileumnummer!

Kroniek

In het Maandblad Oud Utrecht, jrg. 46, no. 6, blz. 41-46, geeft E. Heupers een interessante bijdrage over *Vergeten toponymen in Soest*. Dit onderwerp is van groot belang daar de gestadige veranderingen in dit groeiende dorp de verdwijning betekent niet alleen van de eigenaardige plattelandsbeschaving, maar ook van tal van oude namen van boerderijen, akker- en weilanden. Heupers behandelt niet alleen een aantal oude namen, maar geeft ook een interpretatie van hun betekenis, die vroeger zo vanzelfsprekend was, maar thans menigeen voor een raadsel stelt.

Op blz. 46-48 van hetzelfde nummer geeft G. Koppert een levensbeschrijving van *Prof. dr. Pieter Harting, veelzijdig Utrechts hoogleraar*. Ik herinner er hier nog even aan dat Harting zijn laatste levensjaren te Amersfoort (op de hoek Utrechtseweg-Stadsring, waar nu hotel De Witte staat) heeft doorgebracht en dat hij met zijn studenten veldbiologisch onderzoek in oostelijk Utrecht verrichtte.

Heemschut, jrg. 50 (1973), no. 3, bevat onder Restauratienieuws (blz. 67) een berichtje over de *Synagoge te Amersfoort* (aan de Drieringensteeg). Daar voor een algehele restauratie geen geld beschikbaar is, zal voorshands worden volstaan met de uitvoering van een - goedkoper - "consolidatieplan". Ook wordt er iets gezegd over het *Observantenklooster te Amersfoort*, dat in 1970 van de Monumentenlijst werd afgevoerd voor sloping, maar dat men thans wil restaureren.

Uit een artikel van H.L. Kruimel in Gens Nostra, jrg. 28 (1973) no. 7/8, blz. 224-229, blijkt dat de kunstenaars Vincent van Gogh en Pieter Mondriaan gemeenschappelijke voorouders hebben in het echtpaar *Vincent van Gogh en Josina Bijleveld*, dat omstreeks 1700 te 's-Gravenhage leefde. Van Mondriaan, die in 1872 te Amersfoort werd geboren en er zijn eerste jeugd jaren doorbracht, maar verder geen banden met deze stad heeft onderhouden, is op blz. 226-227 een kwartierstaat opgenomen.

Mensen van vroeger, een onlangs opgericht "onafhankelijk maandblad voor de beoefening van de genealogie en aanverwante gebieden" (red. en adm. postbus 248, Zeist), jrg. 1 (1973), no. 2, bevat op blz. 36 een mededeling door E.J.C. Kamerling over *Enkele opmerkelijke huwelijken te Doorn tussen 1674 en 1795*, ontleend aan het gereformeerde huwelijksregister van deze gemeente op het Rijksarchief te Utrecht.

De *Retrospectieve-expositie Hendrik Jan Wolter, 1873-1973*, gehouden in "Arti et Amicitiae" te Amsterdam, 9-27 mei 1973, is tot dusver niet te Amersfoort of elders in oost-Utrecht gehouden, doch de fraai geïllustreerde catalogus bevat levensbijzonderheden over deze schilder, die veel te Amersfoort heeft gewerkt. Hij werd er niet geboren, doch bracht er wel een deel van zijn jeugd en zijn levensavond door (hij overleed er in 1952). Een tentoonstelling van zijn werk

vond in 1968 in Zonnehof te Amersfoort plaats. De catalogus noemt enige Amersfoortse stadsgezichten, door Wolter vervaardigd, maar deze bevinden zich niet onder de gereproduceerde werken.

Een zeer verdienstelijk werk verrichtte de uit onze kroniek welbekende drs. J.G. Smit, wetenschappelijk ambtenaar op het bureau van de Rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis te 's Gravenhage, door de vervaardiging van een *Klapper op de gereformeerde lidmaten van Amersfoort, 1619-1672*, vermeld in het lidmatenregister, berustend in de St. Joriskerk te Amersfoort (Archief Ned. Herv. Kerkeraad, no. 9). De waarde van dit werk voor verschillende takken van geschiedbeoefening behoeft geen toelichting. De Klapper is niet gedrukt of anderszins vermenigvuldigd, maar getypte exemplaren ervan berusten op het Centraal bureau voor genealogie te 's Gravenhage en op het Gemeentearchief van Amersfoort.

In de aardige serie "In oude ansichten" van de uitgeverij Europese Bibliotheek te Zaltbommel zijn de afgelopen tijd weer twee deeltjes verschenen, die in dit bladesignaleerd moeten worden.

In 1972 verscheen van de hand van A.I.J.M. Schellart *Kastelen en landhuizen in Utrecht in oude ansichten*. Talrijke landhuizen en kastelen zijn hier afgebeeld in de toestand, waarin zij in de jaren 1900-1920 verkeerden. Huizen, tuinen en parken vertonen nog geheel hun laat-negentiende eeuwse aanzien. Vele dezer gebouwen zijn van veel ouder datum en stammen soms uit de Middeleeuwen, waaraan soms overblijfsels van oude woontorens herinneren. Maar ook in deze gevallen is er in de loop van de eeuwen heel wat aan verbouwd.

Leusden in oude ansichten, verzorgd door J.M. Schouten, die inleiding en onderschriften schreef, verscheen in 1973. In tegenstelling tot de meeste boekjes in deze serie zijn lang niet alle afbeeldingen prentbriefkaarten. Er zijn veel foto's bij van mensen en gebeurtenissen van vroeger, ook uit de tijd voordat de prentbriefkaart in het postverkeer verscheen. Al dekt de titel dan niet geheel de inhoud, men zou de oude foto's niet willen missen. Ze geven het geheel een levendiger karakter. Dit temeer daar de auteur bijna alle personen op de foto's heeft kunnen identificeren, een formidabele arbeid!

Ruimtelijke geleding in Amersfoort; doktoraalskriptie stadsgeografie van de Westerse landen (Amsterdam, Vrije Universiteit, 1973, 114 blz.), door K.E. Nawijn en T.F. de Boer, gestencild, maar keurig verzorgd, met vele tabellen en grafieken, is een zeer specialistische arbeid, die bovendien vrijwel geen historische gegevens bevat en geheel is gericht op het heden en de naaste toekomst. Blz. 1 bevat een uiteenzetting over doelstelling en opzet, blz. 2-3 een inleidende beschouwing over stadsgeleding in het algemeen. Gelijke onderzoeken door anderen vonden plaats te Alkmaar, Gouda en Deventer. Het primaire doel is, na te gaan, "hoe dienstverlenende bedrijfsklassen in middelgrote steden zich lokaliseren en situeren, en welke factoren daarbij een rol spelen, en in welke mate". Blz. 4-5 bevat een zeer beknopt, maar degelijk historisch overzicht van de "ruimtelijke ontwikkeling van Amersfoort", het enige stukje historie, dat het werk bevat. De belangstellende moet ik verder naar het boek zelf verwijzen, waarvan een exemplaar op het Amersfoortse Gemeentearchief berust.

Overzicht van provinciale, regionale en lokale historische verenigingen in Nederland (Amsterdam, B.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, 1972) is een uitgave van het Sociaalwetenschappelijk informatie- en documentatiecentrum van de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen. Over het nut van dit net gestencilde werkje van 52 blz. behoeft niet te worden uitgeweid. De verenigingen met hun ledental, jaar van oprichting, werkterrein, periodieke en niet-periodieke publicaties en hun instellingen worden provinciegewijs en in alfabetische volgorde der gemeenten vermeld. 4 bijlagen geven informatie over de Archeologische Werkgemeenschap, de Nederlandse genealogische vereniging, de Nederlandse jeugdbond ter bestudering van de geschiedenis en de Provinciale culturele raden. Prof. I. Schöffer te Leiden schreef een "Woord vooraf". Op blz. 15 wordt ten onrechte het tijdschrift "Flehite" als een periodieke publicatie van het gelijknamige oudheidkundige genootschap opgegeven. Men kan zich op het blad abonneren, zonder lid van de vereniging te zijn. Het beste is natuurlijk, het één met het ander te combineren!

J.H.

BOEKHANDEL VAN GASTEL

LANGESTRAAT 86

AMERSFOORT

●
TELEFOON (03490) 15963 - GIRO 65030

G
A
S

de ideale brandstof

ook voor bijverwarming

DE MOOR

Wijnen en Gedestilleerd - Langestraat 8 - Amersfoort
Tel. 16852

DE ZAAK VAN SMAAK SINDS 1881

VOOR LITTERATUUR

DE ALGEMENE BOEKHANDEL

Leusderweg 184, Amersfoort, Tel. 14935

bespreek uw wensen
en problemen
met de

STICHTING AMERSFOORTSE
KREDIETBANK

Aanvraagformulier wordt op verzoek per kerende post toegezonden
Telefonische afspraak is mogelijk

EEMSTRAAT 58 - AMERSFOORT

TELEFOON (03490) 16527 EN 17400

In de volgende nummers o.a.:

het vervolg van Dr. Hovy's studie over het grondbezit der Oldenbarnevelts, een artikel over een wel zeer bijzonder exemplaar van Vondels Palamedes in de bibliotheek van het museum Flehite, een artikel over een 18e - eeuwse broodoorlog tussen de bakker van Baarn en Soest.

Sfeervol eten in

BISTRO SAINT-MICHEL

Lavendelstraat 7, Amersfoort, tel. 03490-33714

Geopend vanaf 2 uur 's middags

De Heren- en Damesmode van **MORGEN**

VANDAAG bij

MODECENTRUM

van der Kam
AMERSFOORT